

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

2 · 2019

I dette nummer

Ærøskøbings vej ind i historien 43

Kim Furdal

Da kronvildtet kom tilbage . . . 53

Hans Kristensen

Grænsfolket 62

Peter Weber

Grænselandskronikken. 67

Jørn Buch

Det sker i Museum

Sønderjylland. 78

Forårsforedrag.

Lisette Juhl Hansen

Bagsiden om forsiden 80

Ærøs glemte slesvigske fortid.

Kim Furdal

Forsidebilledet

Kort over amterne Sønderborg og Nordborg, 1825. Tegnet af Gliemann.

Næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift udkommer omkring den 14. april 2019.

Kolofon

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med Museum Sønderjylland og Kulturfokus.

Pris for medlemskab

325 kr. årligt inkl. moms og forsendelse.

Tlf. 7462 4683 · www.hssdj.dk

Redaktion

Lisette Juhl Hansen (ansv.)

Museum Sønderjylland - ISL-Lokalhistorie www.msj.dk ·

Tlf. 2422 4360 · ljh@msj.dk

Lennart Madsen

Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.

Elsemarie Dam-Jensen

Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder.

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne.

Layout

Tekst & Design, Haderslev.

Tryk

Mohrdieck Tryk A/S, Aabenraa.

Sønderjysk
KULTUR-
fællesskab

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

Ærøskøbings vej ind i historien

Af museumsleder Kim Furdal, Ærø Museum

AT STADFÆSTE EN BYS alder er lidt som at bestemme rødheden af farven rød. For hvornår er der så meget by, at vi kan kalde husene og livet i og uden for disse en by? Er det, når historikerne finder det første dokument med byens navn, når arkæologerne tidsfæster de ældste stolpehuller - eller noget helt tredje. Købstæderne træder frem af fortidens mørke ofte på et meget spinkelt grundlag.

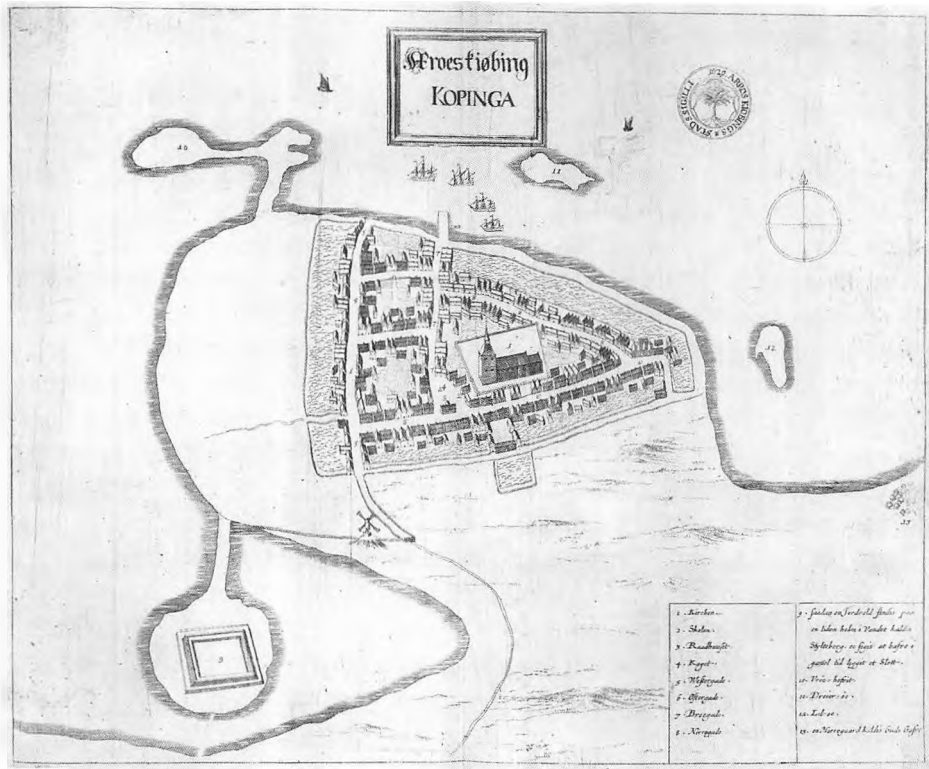
Dette gælder om noget Ærøskøbing. At det kan være særdeles kompliceret, er *Danmarks byer i middelalderen*, skrevet af professor i historie Bjørn Poulsen og lektor i middelalderarkæologi Hans Krongaard Kristensen begge Aarhus Universitet, et godt eksempel på. Bogen er kronologisk opdelt, og man finder Ærøskøbing omtalt under afsnittet *Senmiddelalderen 1350-1550*. Her konstaterer forfatterne, at perioden for Sønderjyllands vedkommende var præget af en vækst i de små bebyggelser, der hvilede på fiskeri og handel. Det drejer sig foruden Ærøskøbing om Nordborg, Bredsted, Husum, Kappel og Tielen. Tvivlens nådesgave har forfatterne, og de udelukker ikke, at Ærøskøbing kan være grundlagt i højmiddelalderen, dvs. perioden 1150-1350. Forfatterne henviser til et skøde fra 1398, der omtaler byens borgmester og rådmænd som tingvidner. Forbeholdet er dog ikke større, end de overordnet vælger at

placere byens grundlæggelse til senmiddelalderen.

Også på anden vis tyder det tidligste kildemateriale på en grundlæggelse i senmiddelalderen. I alt fald var Ærøskøbing så sent som i 1537 en meget lille og relativt fattig by sammenlignet med byer som f.eks. Husum og Tønder. De sociale forskelle i byen var i 1537 meget begrænsede, hvorfor Ærøskøbing ifølge forfatterne på dette tidspunkt fremtræder *mindre byagtig*.¹⁾ Den videnskabelige tøven understreges i bogens kortmateriale, der angiver Ærøskøbing som anlagt i såvel højmiddelalderen som i senmiddelalderen.

Bygrundlæggelse

Den udbredte opfattelse er, at byen blev grundlagt i tiden under de brandenburgske markgrever i midten og slutningen af 1200-tallet, som overarkivar ved Rigsarkivet Erik Kroman argumenterede for i slutningen af 1950'erne. Foruden de meget sparsomme skriftlige kilder suppleret med navnestoffet og Ærøskøbing Kirke bygger Kroman sin argumentation på den forudsætning, at bygrundlæggelser var et privilegium for fyrsten. Udgangspunktet var Christian den II's købstadsprivilegium til Ærøskøbing fra 1522. Det er et meget sent købstadsprivilegium, der er bevaret på såvel dansk som tysk. De tidligere privilegier har *utvivlsomt*

Resens kort over Ærøskøbing 1677.

været mindre vidtgående, hævder Kroman og forudsætter dermed, at der har været forgængere. Noget har han at have forudsætningen i. Da Frederik I blev konge i 1523, stadfæstede han Ærøskøbings købstadsprivilegier, ikke ved at henvise til den afsatte Christian II's privilegier, men til de privilegier, som var givet af hans fader og broder, Christian I og Kong Hans. Videre hedder det i Dronning Dorotheas købstadsprivilegium: *"Vi stadfæster alle de Privilegier og Rettigheder, hvormed Borgerne er benaadet af Kong Hans og alle andre Konger og Hertuger af Slesvig og Holsten"*. Dette bringer Ærø-

købings købstadsprivilegier tilbage til Kong Hans regeringstid 1481-1513.

Blandt de ældste skriftlige kilder henviser Kroman til et tingvidne fra 17. marts 1476, hvor byens navn skrives Errekopinghe, og der nævnes en borgmester Mikkel Clausen og rådmand Las Hayghe *"in der koppinghe"*, altså Købing. Men fortsætter Kroman: *"... hverken Ærøskøbing eller Købing er dog egentlige Navne"*. Købing betyder en købstad, mens Ærøskøbing betyder en købstad på Ærø. Kromans pointe er, at dokumenterne blot henviser til en købstad på Ærø. Byen har ifølge Kroman haft et *"oprindeligt"* og *"egentligt"*

navn, idet et skøde fra 19. maj 1398 benævner købstaden Visby.²⁾ Kroman fastslår herefter, at Visby må være den Købing, som de senere kilder taler om, da det er: "... en urimelig Tanke, at der skulde have ligget en Købstad et helt andet Sted på Øen".³⁾ For Kroman var det altså utænkeligt, at der skulle have ligget en købstad andre steder på øen end på det sted, hvor Ærøskøbing ligger i dag.

Kroman konstaterer, at byerne på de syddanske øer er relativt unge som en konsekvens af vendernes hærgen i det 11. årh. og første halvdel af det 12. årh. Det var Valdemar den Store (1154-1182), som trængte venderne tilbage, så man fra slutnin-

gen af det 12. årh. kunne begynde at anlægge byer ved de åbne kyster. Denne udvikling blev forstærket op gennem det 13. årh., så der omkring 1300 var ca. 50 byer i Danmark inklusive Skåne og Sønderjylland. "Der er på forhaand betydelig Sandsynlighed for, at ogsaa Ærøskøbing er opstaaet i denne periode" fastslår Kroman.⁴⁾

Et centralt element i argumentationen er grundplanen i de nye byer fra det 13. årh., som ifølge Kroman er grundlæggende forskellig fra de ældre byer. De har en planmæssig opbygning med rette vinkler, lige gader og torvet på midten som udgangspunkt. Typen havde sit forbillede i Nordtyskland. I det østlige Pommern

Søndergade i Ærøskøbing. Gaden betragtes af Elsøe Jensen som en af byens oprindelige gader.

Foto: Forfatteren.

Ærøskøbings vej ind i historien

er 40 af 73 byer jævnfør Kroman anlagt mellem 1250 og 1300.

Ærøskøbings regelmæssige form viser ifølge Kroman, at der er tale om en anlagt by, hvilket peger i retning af nordtysk påvirkning. Forklaringen på denne påvirkning finder Kroman i de dynastiske forhold. Efter Valdemar Sejrs nederlag ved Bornhoved 1227 søgte han at styrke sin position i Nordtyskland gennem et ægteskab mellem datteren Sofia og Johan I af Brandenburg. Brylluppet skulle have fundet sted mellem 1232 og 1235. Dermed kom Ærø under markgreven af Brandenburg, en forbindelse, som senest ophørte i 1439, hvor øen med sikkerhed var en del af hertugdømmet Slesvig.

Et sidste afgørende argument er den døbefont, som stod i Ærøskøbings oprindelige kirke, der blev ned-

revet i midten af 1700-tallet. Denne døbefont daterer Kroman med henvisning til Mackeprangs bog om de danske middelalderlige døbefonte til ikke yngre end ca. 1250.

Dateringen af døbefonten er dog blev udfordret efter fundet af den såkaldte kragsten fra Vrå. Seniorforsker ved Nationalmuseet Poul Grinder-Hansen har undersøgt stenen og er nået frem til, at den ikke er yngre end omkring 1150. Samtidig sætter Grinder-Hansen et alvorligt spørgsmålstegn ved Mackeprangs datering af døbefonten til ca. 1250. Dateringen hviler på et meget usikkert grundlag, og ud fra ornamentikken: *"... kan fonten sagtens være hundrede år ældre og for dens sags skyld være hugget af samme værksted som kragstenen".⁵⁾*

Hvis dette er korrekt, sætter det et alvorligt spørgsmålstegn ved Kromans datering af Ærøskøbing. Følger man Grinder-Hansen kunne Ærøskøbing godt være anlagt i midten af 1100-tallet.

Men hvem siger, at den smukt dekorede kragsten sad i en købstadskirke? Hvem siger, at kirken oprindeligt blev bygget i en by som en købstadskirke? Der findes dog smukt dekorede landsbykirker i Danmark og

Foto: Forfatteren.

Døbefonten i Ærøskøbing Kirke som Kroman daterer til midten af 1200-tallet.

Sydslesvig? Og hvem siger, at den oprindelige bebyggelse blev anlagt af en fyrste?

Den planlagte skipperkøbmandsby

I 1990 udgav professor Jørgen Elsøe Jensen artiklen *Skipperkøbmandsbyen Ærøskøbing - et byplanstudie*.⁶⁾ Som undertitlen siger, er perspektivet et ganske andet end Kromans. Hvor Kroman er interesseret i en fødselsdato og de dynastiske forhold omkring landsherren over Ærøskøbing og resten af Ærø, er fokus hos Elsøe Jensen Ærøskøbings byplan og dens tilblivelse, som han tilskriver byens skipperkøbmænd. Ærøskøbing var, som han udtrykker det i sin indledning: *"... den eneste skipperkøbmandsby i det fynske område"*.⁷⁾

Der argumenteres ikke videre for dette, men i indledningen fremhæver Elsøe Jensen, at en af hovedgaderne formentlig er anlagt i senmiddelalderen, og såvel gadernes særlige beliggenhed i byplanen og byens mange store grunde gør det klart, at den må have været beboet af folk, der har hentet deres udkomme på havet. Videre fremhæves det, at erhvervet som skipper var tidligt og stærkt udviklet på denne egn, og at handelen havde gode vilkår i Det fynske Øhav, som nød godt af de friere forhold på Ærø end andre steder. Besynderligt nok nævner han ikke i artiklen, at Ærø i den omtalte periode hørte under de brandenburgske markgrever og senest fra 1439 udgjorde det østlige hjørne af hertugdømmet Slesvig. Netop de forskellige statsretslige forhold i det Sydfyn-

ske Øhav er helt afgørende for vores forståelse af Ærø's handel og søfart op til 1867.

I modsætning til Kroman, der primært bygger på det skriftlige kilde-materiale, ser Elsøe Jensen på de ældste bykort og bystrukturen i de middelalderlige søkøbstæder på Fyn, idet han trækker paralleller mellem Ærøskøbing og disse. Men Elsøe Jensen har også en helt anden forståelse af bydannelse. Hvor Kroman omtaler Ærøskøbing som en fuldt udbygget købstad med sin karakteristiske trekantede hovedstruktur, opfatter Elsøe Jensen hovedstrukturen som resultatet af en byudvikling, så byen består af to dele.

Søndergade og Brogade er de ældste gader. Søndergade forbinder torvet i Ærøskøbing med oplandet, mens Brogade forbinder byens torv med havnen. Endvidere har Nørregade fra begyndelsen ligget som en typisk strandgade med en *"fattig bebyggelse"*. Og bygrundlæggerne har haft *"frie hænder til at udstikke hovedlinjerne"*, understreger Elsøe Jensen. Det afgørende er, at han her bryder med opfattelsen af, at Ærøskøbing nærmest er anlagt natten over af en landsherre ud fra en samlet overordnet idé om en by.

Men både Kroman og Elsøe Jensen taler om grundlæggelse og planlægning, som var det udtryk for en samlet overordnet idé, der blev udmøntet i byen, og som mere bringer mindelser om byplanlægning i det 20. århundrede.

Kunne man ikke forestille sig, at byens struktur er udtryk for individuelle

Ærøskøbings vej ind i historien

og/eller kollektive beslutninger, der faldt ud, som de nu gjorde? Det er jo kun os ved byens foreløbige nutid, der i bakspejlets klare lys ser byens fremvækst som en naturlig enstregget *udvikling*. Kunne man ikke forestille sig, at de tidligste beboere har prøvet sig lidt frem, og resultatet ikke var givet på forhånd? At Ærøskøbing er en tidlig bebyggelse blandt andre på Ærø, som nød fremme i kraft af naturgivne og andre forhold, hvor andre bebyggelser sygnede hen og gik i historiens store glemmebog? Historikerne er så fokuserede på udgangspunktet, byerne og bystrukturen i dag, at de glemmer, at mulighederne, dvs. paletten af valg for fremtiden, kan have været langt mere åben for de tidligste beboere.

Handelspladser og købstæder

Lades vi i stikken af det skriftlige kilde-materiale, har arkæologerne gennem de sidste 20-30 år leveret udgravninger, der kan bidrage til en bedre forståelse af byernes grundlæggelse og forudsætningerne herfor.

Her kan sønderjyske byer som Haderslev, Hedeby, Sønderborg, Tønder og Aabenraa bidrage til en nuancering af Ærøskøbings og Ærø's tidligste historie. Meget tyder på, at byerne og bystrukturen er udtryk for en sen udvikling, og de har haft forgængere, som siden er helt forsvundet eller har fået deres vækst knækket af de nuværende byer. Det første gælder Brovold i bunden af Augustenborg Fjord, der har fungeret som en handelsplads i det meste af 1100-tallet og et stykke ind i 1200-tallet. Plad-

sen blev formentlig opgivet omkring 1200 til fordel for Sønderborg, der ved Als Sund havde en langt bedre placering til vandet og markederne i Østersøen.⁸⁾

Et eksempel på en handelsplads, som fik sin vækst knækket, blev fundet ved Starup Kirke ud til Haderslev Fjord i midten af 1980'erne. Her fandt man en sæsonhandelsplads med små mindre huse og spor efter flere typer håndværk som glasperlemagere, bronzestøbere og smede.⁹⁾ Fundmaterialet tyder på, at handelspladsen blev etableret i 1000-tallet og har fungeret frem til slutningen af 1100-tallet. Ambitionerne fejlede ikke noget. I tilknytning til handelspladsen begyndte man på et tidligt tidspunkt at opføre en kirke, som - noget usædvanligt - fra starten blev opført som en trefløjet kirke.¹⁰⁾ Men fra midten af 1100-tallet voksede der en lille bebyggelse frem ved Møllestrømmen i Haderslev, som blev til det Haderslev, vi kender i dag.

Vitsø, Havsmarken og Ærøskøbing

Meget tyder altså på, at de ældste købstæder i Sønderjylland har haft handelspladser eller sæsonmarkeder som forløbere, der ikke nødvendigvis har ligget samme sted, som købstæderne ligger i dag.

I slutningen af 1970'erne foretog Langelands Museum arkæologiske udgravninger i et område ved Vitsø neden for Søby Voldsted. Her fandt man foruden en del løsfund efter håndværk som smede, (skibs-)tømrere og benmagere også en del mere luksusbetonede genstande som

Luftfoto af Haderslev Fjord med Starup Kirke.

malmgryder og drikkeglas. Genstande, der må være kommet til Vitsø fra andre steder. Fundmaterialet tyder på, at bebyggelsen har eksisteret i det meste af middelalderen med en opblomstring fra midten af 1100-tallet til midten af 1200-tallet. Et par mønter fra ca. 1300 og 1555 kunne tyde på, at stedet har været benyttet gennem hele senmiddelalderen.¹¹⁾ Der er langt fra tale om en by, men snarere en lille handelsplads.

Et af de mest spændende fund på Ærø de seneste år er ubetinget Havsmarken ved Drejet ud mod Marstal, hvor detektoramatørerne Steen Agersø og Poul Andersen i 2008 fandt et stort antal sølvmønter og andre metalfund fra vikingetid samt germansk og romansk jernalder. Det følgende år blev der foretaget en prøvegravning, hvor der bl.a. dukkede 60 fragmenter og hele sølvmønter op.¹²⁾ Der var tale om islamiske

dirhemer og en karolingsk penning fra Frankerriget, overvejende fra perioden 814-840. Set i et dansk perspektiv er der tale om et stort møntfund. Der er ikke påvist fast bebyggelse, og på denne baggrund antager arkæologerne, at der er tale om et internationalt strandmarked.¹³⁾

Udgravningen i Havsmarken giver et nyt perspektiv på den udgravning af Sankt Alberts kirkegård, som fandt sted i 1995-1996 og blotlagde et lille voldanlæg på 60 x 85 m. Inden for anlægget fandt arkæologerne fundamentene efter en teglstenskirke, Sankt Alberts Kapel, der antagelig er opført omkring 1300.¹⁴⁾ I og omkring

kirken er der fundet 70 grave, som for de ældstes vedkommende stammer fra midten af 1200-tallet, men overvejende fra tiden efter anlæggelsen af kirken.

Voldanlægget har formentlig fungeret frem til ca. 1300, hvor anlægget var blevet forældet og man i stedet anlagde en teglstenskirke og en kirkegård inden for volden. Langelands Museums mangeårige leder, arkæolog Jørgen Skaarup, mener, at voldanlægget har været opført og fungeret som et værn mod slaviske stammer i Mecklenburg, Vorpommern og Østholsten. Men med fundene i Havsmarken kunne man fore-

Kort over Ærø hvor Vitsø, Havsmarken og Skt. Alberts Kirke er markeret.

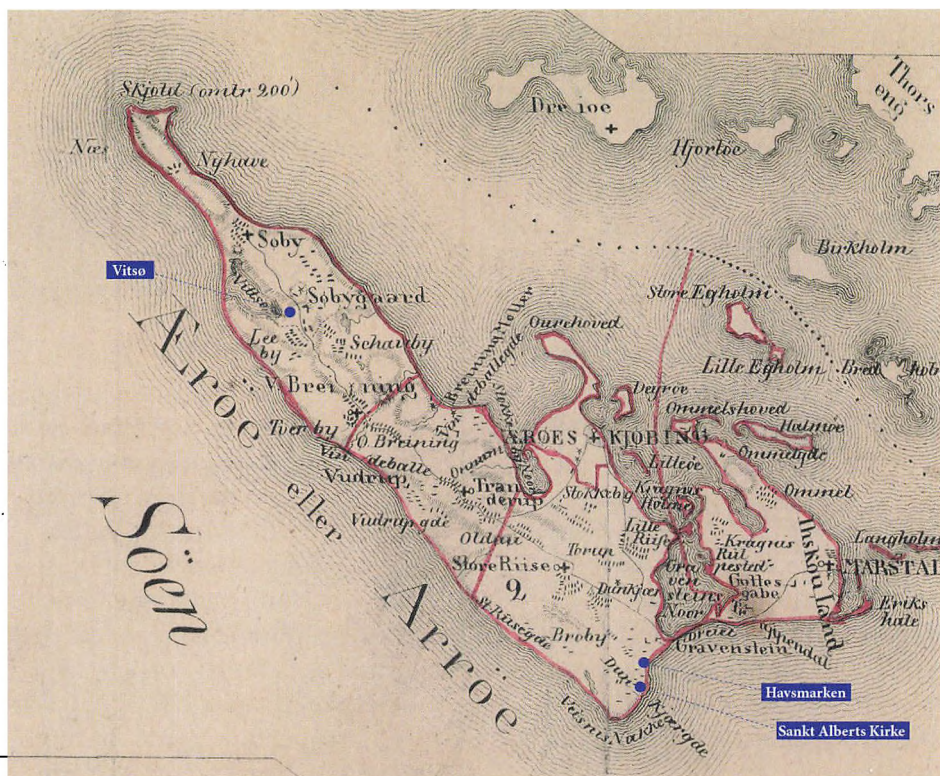

Illustration: Gliemanns kort fra 1825. Markeringer: Museum Sønderjylland.

stille sig, at anlægget foruden et bredere territorialt formål også kunne være anlagt for at beskytte en handel på stranden.

Kunne man forestille sig, at voldanlægget har skullet beskytte en handel, der har rakt videre end det nærmeste opland på Ærø? Opførelsen af en solid teglstenskirke på basis af kapellet, der blev opkaldt efter Sankt Albert, som på nær Ærø aldrig slog an i Norden, men nok i Centraleuropa, tyder på handelsforbindelser, der rakte ud over det nære lokalområde. Dette perspektiv understreges tillige af kirkens placering uden for den etablerede sognestruktur på Ærø.

Det skal dog understreges, at der ikke er spor af middelalderlig bebyggelse i området, ligesom marinearkæologiske undersøgelser ikke har fundet spor i bugten. Et kvalificeret bud på en byherre kunne ifølge Jørgen Skaarup være Laurids Jonsen, der var ridder og medlem af rigsrådet under kong Erik Menved, og som i perioden 1315-1319 og med kongens accept var lensmand på Ærø under den brandenburgske markgreveslægts.¹⁵⁾

Med tanke på bl.a. Starup, hvor man på et meget tidligt tidspunkt begyndte at opføre en trefløjet kirke, kunne man tænke sig, at landsherren over øen havde planer om en egentlig bydannelse, som aldrig blev til noget. En form for fejlslagen bydannelse? Måske blev Havsmarken på et tidspunkt udkonkurreret af Ærøskøbing med sine bedre besejlingsforhold, der kunne klare større skibe.

Kirken fungerede i kraft af dyrkelsen af Sankt Albert, der har givet indtægter helt frem til reformationen i 1530'erne, hvor den meget hurtigt blev nedlagt. I det hele taget understreger eksemplet med Sankt Alberts kirke, men også kirken i Starup, at kirkebyggeri ikke nødvendigvis er sikre indikationer for bydannelse.

Ærøskøbings fremvækst som by har været hæmmet af et meget lille opland på Ærø. En del af forklaringen på købstadens sene privilegier kunne dog også være, at Ærøskøbing ikke var ene om at drive handel på Ærø.

Vi finder ikke et fødselsår for Ærøskøbing, men på basis af de seneste årtiers forskning er det særdeles svært at opretholde Kromans tese om, at købstaden blev grundlagt af brandenburgerne i 1200-tallet. Både fra arkæologerne og historikerne er der kommet ny viden, som tegner et mere nuanceret billede af den tidligste bydannelse. ■

Noter

- 1) Kristensen, Hans Krongaard og Bjørn Poulsen (2016), s. 118-222.
 - 2) Kroman, Erik (1956-1958), s. 270-271.
 - 3) Kroman, Erik (1956-1958), s. 271.
 - 4) Kroman, Erik (1956-1958), s. 274.
 - 5) Grinder-Hansen, Poul (2015), s. 80.
 - 6) Elsøe Jensen, Jørgen (1990).
 - 7) Elsøe Jensen, Jørgen (1990), s. 38.
 - 8) Madsen, Lennart S. (2005), s. 16-21.
 - 9) Madsen, Lennart S. (1987), s. 208-209 og (2004), s. 98.
 - 10) Madsen, Lennart S. (2004), s. 97ff.
- Generelt: Englert m.fl. (2016).

- 11) Skaarup, Jørgen (1981), s. 9 og 12.
- 12) Grøn, Ole m.fl. (2011), s. 4.
- 13) Grøn, Ole m.fl. (2011), s. 5.
- 14) Skaarup, Jørgen (1997), s. 28.
- 15) Skaarup, Erik (1997), s. 62.

Litteratur

Andrén, Anders: *Den urbanas scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8o. nr. 13.* Lund 1985.

Englert, Anton, Anders Hartvig og Tenna R. Kristensen: *Betragtninger over Starup og Haderslevs tidlige udvikling.* I: Kristensen, Tenna (red.): *Haderslev - en købstad bliver til. Udgravninger ved Starup og Møllestrømmen.* Haderslev 2016.

Grinder-Hansen, Poul: *Kragstenen fra Vrå.* I: *Ærø Museums årbog 2015*, s. 76-80.

Grøn, Ole m.fl.: *Havsmarken - en handelsplads ved vikingernes østersørute.* I: *Fund og Fortid* nr. 4, 2011, s. 4-9.

Jensen, Jørgen Elsøe: *Skipperkøbmandsbyen Ærøskøbing - et byplanstudie.* I: *Fynske årbøger 1990*, s. 38-52.

Kristensen, Hans Krongaard og Bjørn Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen.* Aarhus 2016.

Kroman, Erik: *Hvor gammel er Ærøskøbing?* I: *Fynske Aarbøger* bd. VI, 1956-1958, s. 269-285.

Kroman, Erik: *Ærøs forbindelser med*

Brandenburg i 13. og 14. Aarhundrede: I: *Fynske Aarbøger* bd. VII, 1959-1961, s. 376-397.

Mackeprang, M.: *Danmarks middelalderlige Døbefonte.* København 1941.

Madsen, Lennart S.: *Starup fundet.* I: *Sønderjysk Månedsskrift* 1987, s. 206-211.

Madsen, Lennart S.: *De middelalderlige købstæder i Nordslesvig.* I: Søren Bitsch Christensen (red.): *Middelalderbyen. Danske Bystudier*, 1. Aarhus 2004, s. 97-112.

Madsen, Lennart S.: *Sønderborg i middelalderen.* I: Adriansen, Inge og Peter Dragsbo (red.): *Sønderborg i 750 år - tværsnit og perspektiver.* Sønderborg 2005, s. 11-40.

Moesgaard, Jens Christian og Otto Uldum: *Havsmarken.* I: Andersen, Michael og Poul Otto Nielsen (red.): *Danefø: skatte fra den danske muld:* til Hendes Majestæt Dronning Margrethe 2. København 2011, s. 165-169.

Skaarup, Jørgen: *Wysby på Erre.* I: *SKALK* 1981, s. 7-12.

Skaarup, Jørgen: *Ærøs Sankt Alberts - kirke og fæstning.* Rudkøbing 1997.

Skaarup, Jørgen: *Middelalderborgen Søby Volde på Ærø.* I: *Sønderjysk Månedsskrift* 2016, s. 84-91.

Ulriksen, Jens: *Anløbspladser. Besejling og bebyggelse i Danmark mellem 200 og 110 e.Kr.* Roskilde 1998.

Da kronvildtet kom tilbage

Af jæger og forfatter Hans Kristensen

Kronvildtet blev udryddet i Sønderjylland i midten af 1800-tallet og er først blevet almindeligt forekommende i landsdelen igen efter årtusindskiftet. Men faktisk begyndte genindvandringen allerede så tidligt som i slutningen af 1800-tallet, viser denne undersøgelse.

“En kronhjort blev i går set i Søgård Skov”. Sådan lyder indledningen til en notits i den sønderjyske avis Hejmdal i december 1908. Hejmdal var ejet og ledet af politikeren H.P. Hanssen, der fortsatte som ansvarshavende redaktør, selv efter at han fra 1896 blev travlt optaget af sit politiske arbejde i den preussiske landdag og senere i den tyske rigsdag.

H.P. Hanssen var livet igennem en meget engageret og ivrig jæger, og hans interesse for jagten og vildtet skinner meget tydeligt igennem i avisen.¹⁾ Hans mange jagtlige kontakter i landsdelen gjorde, at han var velorienteret om alt, hvad der rørte sig på dette område, og dermed kom avisen også jævnlige til at indeholde jagtligt materiale. Om efteråret var der således hyppige meldinger om udbyttet på klapjagterne rundt omkring på de forskellige revirer i udgivelsesområdet, og skete der andet af jagtlig relevans, fik det også gerne et par ord med på vejen i avisen.

Observationen af hjorten i Søgård Skov og nogle enkelte andre hjorte-

observationer fra samme efterår var således et oplagt emne til Hejmdals sider, og den faglige indsigt og det jagtlige engagement, der tydeligt fremgår af omtalen af begivenheden, gør det overvejende sandsynligt, at det er Hanssen selv, der har ført penen i den anledning:

“Det lader til, at der i denne tid opholder sig flere hjorte her på egnen. Hvis de blev skånet, ville der muligvis snart indfinde sig flere, og dette smukke vildt, der hørte hjemme i vores skove lige til krigen 1848, ville måske atter blive standvildt her. Men enhver jæger, der hører navnet kronhjort, griber jo desværre straks af jagtfeber, så det vil næppe vare længe før de par hjorte bliver skudt eller fordrevet”.²⁾

Jagt uden hjorte

En fast kronvildtbestand ved Søgård ville uden tvivl have glædet Bent Gad Simonsen, der i perioden 1907-1915 var skovrider på Søgård Gods, der dengang var i privat eje. I lighed med H.P. Hanssen var han nemlig en meget engageret og vidende jæger. Men desværre for skovrideren var hjorten kun på en flygtig visit. Alligevel kom Simonsen flere gange på kronvildtjagt i nærheden - dog på et noget løst grundlag, har han selv senere berettet:

“Kronvildtjagt kan drives på flere måder, og i Sønderjylland havde jeg en gammel kollega og filur, ansat i de

Når en kronhjort blev set, kom alle mand af huse. Det var vigtigt at være mange, for det skudstærke stykke vildt gik sjældent ned i første skud, når bevæbningen bestod af almindelige jagtbøsser. Hjorten på billedet blev nedlagt ved Agerskov i foråret 1924.

tyske statsskove, som nu og da invite-rede på kronhortejagt. Terrænet var da også udmærket, men det havde den virkelige mangel, at der ikke fandtes eller findes spor af kronvildt. Der var ganske vist på egnen blevet skudt en jysk strejfhjort. Det var år og dag siden, men den levede man stadig højt på. Når den omtalte første³⁾ og hans nabo, kromanden, kom i tanker om, at det kunne være morsomt at se nogle gode jagtvenner, gik der ilbud til disse om at møde på kroen om aftenen, da der stod en stor hjort i plantagen. Nimrødder⁴⁾ fra Flensborg og andetsteds fra strømmede da til. Førsteren modtog dem i kroen med en hemmelighedsfuld mine, der lovede meget, og med en mægtig varm grog, der hurtigt efterfulgtes af mange flere. Han betro-

ede de ivrige jægere - hvoraf en enkelt havde en hirschfænger⁵⁾ ved siden - at det rette tidspunkt at gå i lag med hjorten på var senere, når månen kom op. Men da dette astronomiske fænomen først skulle finde sted hen ad morgenstunden, var der rigelig tid til at få noget at stå imod med, ligesom slagplanen skulle drøftes grundigt. Det var derfor solen, og ikke månen, de gæve jægere så, når krigsrådet sluttede - det vil sige de af dem, der på det tidspunkt kunne se...⁶⁾

Da kronvildtet forsvandt

Kronvildt var en stor sjældenhed i Sønderjylland på det tidspunkt. Sådan havde det ikke altid været. Op gennem 1500- og 1600-tallet, hvor kongehus og adel havde eneret på

jagten, stod der kronvildt i størstedelen af det sønderjyske område. Men de krige og troppeindkvarteringer, der hærgede landsdelen op gennem 1600-tallet, gjorde et stort indhug i bestanden. Derefter kom landboreformerne i 1700-tallet, hvor landbrugets og skovbrugets produktion blev prioriteret højere end vildtet og jagten, hvilket medførte en yderligere reduktion af bestanden, der stort set var væk ved år 1800. Kronvildtets sidste bastioner i Sønderjylland var skovene ved Haderslev, ved Gråsten og under Gram Gods, hvor man stadig kunne finde mindre bestande frem til krigen i 1848.⁷⁾

På Gram Gods havde skytten så sent som i begyndelsen af 1800-tallet et koppel på 12 hunde, der blev brugt på de storslæede kronvildtjagter, som greven inviterede sin adelige omgangskreds på.⁸⁾ I 1846 deltog Christian den 8. i en jagt på Gram Gods, hvor der stadig stod kronvildt på terrænet.⁹⁾

Opretholdelsen af disse sidste kronvildtbestande var mulig, fordi jagten frem til midten af 1840'erne stadig var et regale, dvs. en rettinghed, der var forbeholdt landsherren (kongehuset) og adelen. I forbindelse med den slesvig-holstenske revolution i 1848 blev der imidlertid ud-

En nedlagt kronhjort fra lokalområdet tjener her som effektivt blikfang uden for Slagter Marcusens butik i Tønder. De indvandrende hjorte fra den jyske bestand blev nedlagt, hvor og når det var muligt.

Foto: Lokalthistorisk Arkiv for Cj. Tønder Kommune

stedt en forordning, der ophævede jagtprivilegierne og overgav jagtretten til de enkelte jordejere.¹⁰ Frigivelsen af jagten på bønderjorderne i 1848 gjorde det i praksis umuligt at opretholde bestandene af kronvildt, der ikke kun var ildesete af bønderne på grund af de skader, det forårsagede i markafgrøderne, men som også var attraktive at nedlægge på grund af den store kødværdi, et krondyr repræsenterer. Den ukontrollerede jagt på de små jordlodder medførte derfor en hurtig udryddelse af sidste sønderjyske kronvildt.

En ny indvandring

Den hjort, der i 1908 var set ved Søgård, stammede derfor ikke fra landsdelen, idet arten var udryddet i både

det nord- og sydslesvigske område. Den var derimod kommet vandrende fra området nord for Kongeåen. Her var kronvildtet ganske vist blevet så godt som udryddet i løbet af 1700- og 1800-tallet. Men på nogle få godser i Østjylland og i Rold Skov havde man holdt hånden over resterne af den jyske kronvildtstamme. Da Hedeselskabet og andre i slutningen af 1800-tallet for alvor begyndte at anlægge plantager på hederne i Midt- og Vestjylland, fik krondyrene fra disse bestande den dækning, der var nødvendig for at de kunne vandre ud. Fra omkring 1880'erne var der jævnligt meldinger om strejfende kronvildt fra forskellige jyske egne. Med de tætte, unge bevoksninger af gran og bjergfyrr på heden som mel-

De strejfende krondyr var i fare overalt, hvor de kom frem. Også på klapjagterne efter harer og rådyr, hvor de store hjorte ofte blev beskudt med hagl, sådan som det ses på denne tegning fra 1908.

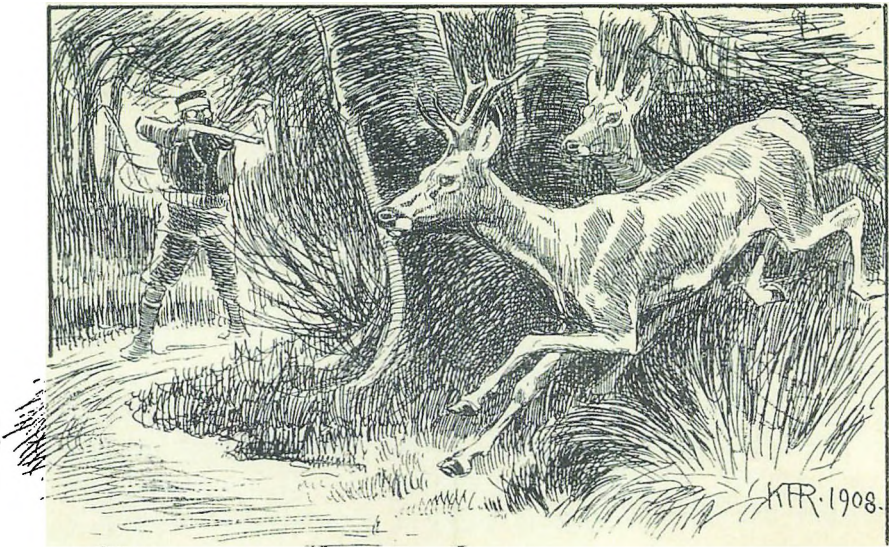

Illustration: KFR, 1908. Forfatteren.

lemstationer nåede dyrene endog helt ud til det yderste Vestjylland. Og da mange af de nyanlagte jyske hedeplantager omkring 1890'erne var groet godt til, begyndte kron-dyrene at tage fast ophold dér.¹¹⁾ Dermed tog kronvildtets spredning yderligere fart, og allersidst i 1800-tallet begyndte enkelte vandrelystne jyske hjorte at strejfe ned over grænsen til Sønderjylland.

Jagten på hjortene

Derfor fik andre sønderjyske jægere et mere håndgribeligt bytte af kronvildtjagterne, end skovrideren fra Søgård havde fået. Igen er avisen Hejmdal en god kilde til viden. I 1893, beretter bladet, blev der nedlagt en kronhjort ved Højer. I 1895 blev der skudt hjorte ved Lovrup og ved Nolde. I 1897 fandt nogle jægere en død kronhjort ved Mjøl, og i 1899 blev der nedlagt en hjort på en klapjagt ved Runde Mølle syd for Aabenraa. I de efterfølgende år blev der nedlagt en hjort på den lille og helt åbne ø Jordsand i Vadehavet, ved Vrågård øst for Tønder og i Bommerlund Plantage.¹²⁾ I 1907 blev der nedlagt hele to hjorte, hvis skæbner er meget typiske eksempler på den velkomst, som vildtarten fik. Den ene blev set og anskudt med små hagl på en klapjagt i Draved Skov ved Løgumkloster. Man udsatte eftersøgningen, så der kunne skaffes effektiv forstærkning, beretter avisen Hejmdal: *"Næste dag var man tidligt på sokkerne. Der var ni jægere: Skovfoged Schmidt fra Draved med tre hamburgske gæster, skovfoged Loren-*

zen og skovfoged Ehlers fra Lindet Skov, to lærere og biavler Bendorff, som fulgte hjortens spor". Holdet fik rejst hjorten, en seksender, der dog måtte ned igen efter fire skud grove hagl, kan man læse i avisreferatet. Den anden hjort blev skudt på klapjagt ved Genner: *"Helt uventet kom en kronhjort frem og blev modtaget med 12 skud. Med cirka et pund hagl i sig løb hjorten endnu 500 til 600 meter, inden den faldt".*¹³⁾

En endnu mere udførlig beskrivelse af en hjortejagt har vi fra Antoni Cornelsen, der var en meget jagtinteresseret gårdejer fra Vollerup.

Ti-enderen fra Vollerup

"Hjorteviret, der hænger over mit tobaksbord, er fra en hjort, der er nedlagt den 18. oktober 1903. Det var en ulige ti-ender, der vejede 335 pund". Sådan indleder Antoni Cornelsen fortællingen om en ganske særlig hændelse i sit jægerliv, nemlig den søndag, da der blev nedlagt en kronhjort, som blev drevet ud fra hans blot én hektar store plantage Kokhøj uden for Vollerup.¹⁴⁾

At hjorten var der, vidste man fra en jæger, der havde været på andejagt i engene op mod plantagen om morgenen. Han havde set det store dyr søge skjul mellem træerne ved daggry og alarmerede derpå landsbyens jægere, der hurtigt samledes og stillede sig op på tre sider af plantagen, mens Antoni Cornelsen med nogle drivere gik ind fra den fjerde for at drive hjorten ud.

Da driverne var kommet på plads på østsiden af Kokhøj, gav Antoni

Cornelsen tegn til, at de skulle gå nd. Derefter tog begivenhederne fart. *“Vi var omtrent nået halvvejs igennem stykket, da hjorten satte sig i bevægelse og brød ud gennem skyttekæden på vestsiden. Den blev ramt af fire velsiddende skud hagl på kort hold, hvorefter den fortsatte ud over markerne i vestlig retning, hvor den uden problemer sprang over en grøft med pigtrådshegn på begge sider. Men lidt længere ude slog den over i trav, og kort efter begyndte den at vakle og gik så omkuld”,* fortæller Cornelsen.

Nu kom der bevægelse i jagtdeltagerne. Alle ville gerne være først fremme ved det nedlagte dyr og løb ud over markerne for at komme derhen. Men mødet med hjorten blev ikke uden dramatik:

“Da Thomas Schmidt som den første greb fat i geviret, havde hjorten stadig så mange kræfter tilbage, at den fejede ham omkuld. Havde den haft kræfter til at komme på benene, havde den med lethed kunne stange en eller flere af de sammenstimlede jagtdeltagere”, lyder det fra Antoni Cornelsen, der forinden uden held havde forsøgt at holde den tililende gruppe tilbage. Der gik dog kun nogle få minutter, før de sidste rester af liv var ebbet ud af det store dyr, og jægerne fra Volterup kunne lade hænderne glide hen over hjortens stridhårede, rødbrune skind og løfte op i det særegne gevir.

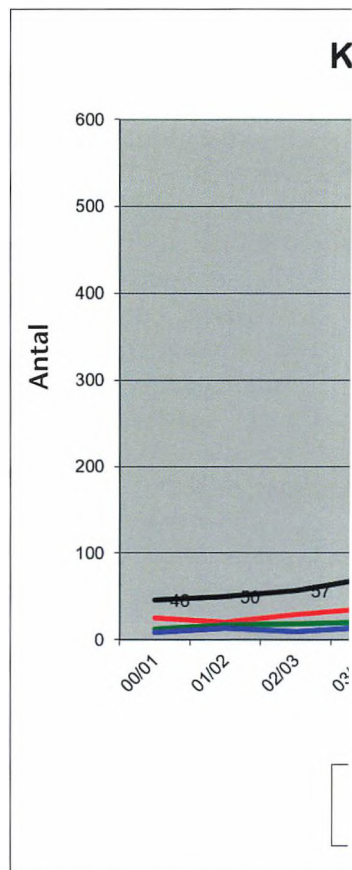
Krondyr på menuen

Da dyret var blevet behørigt beundret, hentede Antoni Cornelsen en vogn til at fragte hjorten hjem på.

Han tog sin jagthund Treu med sig, da han kørte derud igen. Han var nysgerrig efter at se dens reaktion på en vildtart, der var helt ukendt for den.

*“Da hunden fik færten af dyret, tog den stram stand”,*¹⁵⁾ fortæller han og fortsætter: *“Ryghårene strittede, og først da jeg opfordrede den til det, gik den i struben på den døde hjort”.*

Hundens indledende mistro blev dog hurtigt afløst af besidderglæde: *“Da vi havde fået hjorten op på vognen, sprang Treu op og satte sig ved siden af det store dyr. Hvis nogen derefter kom vognen for nær, viste han*

tænder, som ville han sige: Her har du ikke noget at gøre - og jeg er også overbevist om, at ingen af de tilstedeværende var sluppet godt fra at udfordre denne holdning”.

Hjemme på gården blev hjorten et tilløbsstykke. De fleste af landsbyens beboere fik efterfølgende også mulighed for at smage det eksotiske vildtkød, for jægerne blev enige om, at eftersom jagtens heldige udfald skyldtes den samlede indsats, var det også kun rimeligt, at alle deltagerne delte kødet imellem sig. Skindet fik Antoni Cornelsens datter, der lod det garve. Geviret tilfaldt efter jagtens

uskrevne regler de to jægere, der fra hver sin side havde sat de dødelige skud i hjorten, men de valgte at give det sjældne trofæ videre til Cornelisen, da det var i hans plantage, at hjorten var nedlagt. Han ærede de to skytter ved at sætte et lille metal-skilt med deres navne på trofæpladen, inden han hængte geviret op over tobaksbordet.

Frem mod nutiden

Også i de efterfølgende årtier kom der jævnligt kronvildt vandrende til Sønderjylland fra de store plantager i Midt- og Vestjylland. “De er sikre

Vildtudbytte i Sønderjylland 2000-2017

KILDE: Naturstyrelsen Sønderjylland

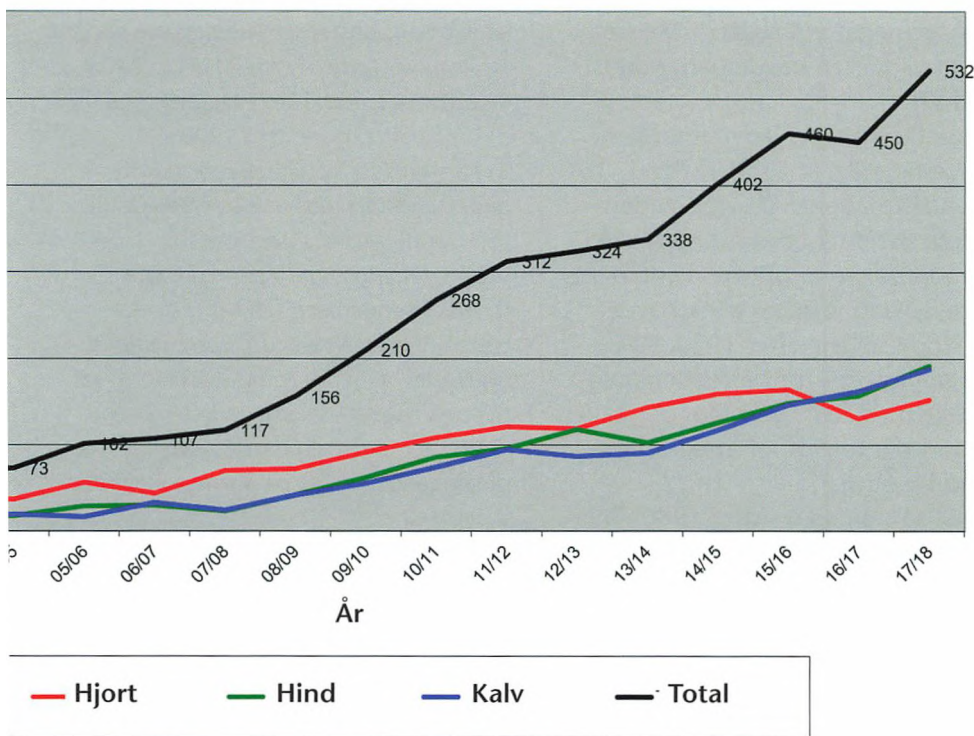

Illustration: Forfatteren.

gæster i landsdelen næsten hvert år”, konstaterede Poul Hansen om Sønderjylland, da han i 1940 lavede en opgørelse over kronvildtets udbredelse i Jylland, hvor han opregner en række forekomster i bl.a. Frøslev Plantage, Bommerlund Plantage, Gråsten-skovene, Lerskov Plantage, Draved Skov, Lindet Skov m.m.

Men H.P. Hanssens indledende opfordring til at skåne dyrene vandt heller ikke gehør i de første årtier efter Genforeningen. Det store bytte var stadig for fristende til, at man kunne blive enige om at skåne de krondyr, der strejfedes gennem landsdelen. Frem til 1939 var kronhjorten jagtbar året rundt, og frem til 1950 måtte krondyrene skydes med haglskud fra almindelige jagtgeværer, som var meget udbredte.¹⁶⁾ Det betød, at vildtarten havde hårde odds imod sig.

Samtidig haltede skovrejsningen i den vestlige del af Sønderjylland væsentligt bagefter skovrejsningen på hedesletterne nord for Kongeåen, idet oprettelsen af private plantager i Sønderjylland først for alvor havde fået vind i sejlene efter 1920. Dermed manglede kronvildtet i en lang årrække også den dækning, der havde gjort det muligt for arten at brede sig i Vestjylland.

Først så sent som sidst i 1980'erne blev kronvildtet til andet end tilfældige strejfgæster i Sønderjylland; 1990 var der beskedne bestande på under ti dyr hvert sted i hhv. Varming/-Stensbæk-området i det nordvestlige Sønderjylland og i Bommerlund Plantage i sydøst.

Siden da er udbredelsen til gen-gæld gået stærkt. I 2018 regner man således med, at der var en forårsbestand (før kalvesætning) på over 1.600 krondyr i landsdelen. Denne udvikling afspejler sig også jagtligt: I jagtsæsonen 2016-17 blev der nedlagt 532 krondyr i Sønderjylland. Det er en tidobling af udbyttet i løbet af blot 15 år, men der er enighed om, at selv dette store udbytte ikke er nok til at bremse bestandens fortsatte vækst. Efter halvandet århundredes fravær er kronvildtet derfor igen en almindelig art i nutidens Sønderjylland. ■

Noter

- 1) Uddybende om H.P. Hanssen som jæger: Hans Kristensen: *Hertugræve og køkkenharer* (Lydersholm 2017) s. 13-19, 98, 101-103, 132-136, 141, 223, 246.
- 2) Hejmdal, 7. december 1908 s. 1.
- 3) Førster: Tysk betegnelse for skovfoged. Datidens preussiske statsskovdistrikter i Sønderjylland (Oberförsterei Hadersleben, Oberförsterei Apenrade, Oberförsterei Sonderburg samt (for så vidt angår plantagerne Kelstrup, Bommerlund og Frøslev) Oberförsterei Glücksburg) var hver især styret af en oberförster (skovrider), der under sig havde adskillige skovfogeder, fordelt på distriktets enkelte skovparter.
- 4) Humoristisk term for jægere. Sagnkongen Nimrod står omtalt i 1. Mosebog kapitel 10, vers 8-10 som en vældig jæger.
- 5) Hirschfænger: Ceremoniel jagtkniv, der var en del af den preussiske (og tilsvarende danske) skovrideruniform. Der-

med fortæller Simonsen indirekte, at også den øverste leder af det lokale statsskovdistrikt mødte op.

6) Bent Gad Simonsen: *Lidt kronvildtjagt*. Artikel i Dansk Jagttidende 12/1925 s. 192-195.

7) Sammenfattende beskrevet i Hans Jessen: *Jagdgeschichte Schleswig-Holsteins* (Rendsburg 1958), s. 108-116.

8) Laurids Nørgaard Lund: Besvarelse af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, spørgeliste nr. 25: Jagt, fangst og ægsamling, løbenummer 16.298, 1961.

9) Adolph Brockenhuus-Schack: *Jagterindringer*. Upubl., 1923, s. 60.

10) *Verordnung betreffend der Aufhebung des Jagdregales*, Rendsburg 1848. Yderligere herom hos Hubertus Hiller: *Unterthanen und obrichkeitliche Jagd* (Kiel 1992), side 122 samt Hans Jessen: *Jagdgeschichte Schleswig-Holsteins* (Rendsburg 1958), s. 53 og 108-116.

11) Poul Hansen: *Storvildtet i Jylland* (Kø-

benhavn 1941), s. 19-77.

12) Hejmdal 5.10. 1892, 18.10 og 12.11. 1895, 2.10. 1897, Hejmdal 28.10. 1899, 26.11. 1910 samt John Frederiksen: *Jordsand - der var engang* (Sønderjysk Månedsskrift 1/2014) og Antoni Cornelsen: *Jagdliche Erinnerungen* (Upubl., 1926).

13) Hejmdal 21.10 1907.

14) Antoni Cornelsen: *Jagdliche Erinnerungen* (Upubl., 1926).

15) Stand: Jagtlig betegnelse for det forhold, at jagthunden stivner og udpeger vildtets tilstedeværelse for jægeren.

16) Hans Kristensen: *Hjorte og haglskud*. Artikel i Jæger 10/2018.

17) Dansk Jagt, medlemsblad for Dansk Jagtforening: *Kronvildtoversigten*, 9/1990 s. 28.

18) Naturstyrelsen Sønderjylland, upubliceret opgørelse på baggrund af indrapporterede optællinger og afskydningstal fra hele Sønderjylland.

Grænsfolket

Af Peter Weber, Aabenraa

DEN 25. SEPTEMBER 1925 blev folk, i den lille notits i Hejmdal, opfordret til at give talrigt møde ved Nordborg Slot. De afsluttende billeder til den nationale film *Grænsfolket* skulle optages, hvis det blev godt vejr. Som det så poetisk blev udtrykt i et programhæfte: *“For første gang på det hvide lærred, ligger Danmarks gaard med sin prøvede sydlænge belyst af nyfødt solskin”*.

Filmen beskriver familien Steffensens kamp for familiegården under 1. Verdenskrig, indtil Dannebrog atter kan vaje frit. Ved krigens begyndelse deserterer familiens yngste søn Erik til Danmark i et sidste forsøg på at rejse pengene til slægtens gård. Gården mistes alligevel, og da Erik, ved krigens slutning, vender tilbage, tages han til fange og stilles for en krigsret. Men netop som han er ved at blive dømt til døden, ankommer en matros fra Kiel, som meddeler, at der er givet amnesti. Det viser sig, at gården er blevet købt af gårdens karl for Eriks penge, hvorved gården forbliver i slægtens eje.

Filmen blev instrueret af Edouard Schnedler-Sørensen, der i løbet af stumfilmperioden lavede over 200 film. Han var desuden direktør for det aarhusianske filmselskab *Fotorama*, der producerede filmen for angiveligt 100.000 kroner, hvilket var en stor investering på dette tidspunkt. Filmen var lavet over en synopsis af Hans

Hartvig Seedorff Pedersen, en af tidens mest populære digtere. Manuskriptet, skrevet af Laurids Skands, blev gennemlæst af bl.a. Andreas Grau, redaktør af *Dybbøl-Posten*, der mente, filmen rammende beskrev stemningen i Sønderjylland på den tid.

Filmen skulle have premiere lørdag den 19. december 1925 i Københavns store biograf *Paladsteatret*. Indtægterne skulle gå til Nationalmuseumsfondens indsamling. Filmen blev imidlertid forbudt af censuren. Filmcensorerne kommunelærer Anton Nikolajsen, professor Christen Riis-Knudsen og kontorchef i justitsministeriet, C.M. Jespersen, var enige om, at filmen ikke var egnet til offentlig visning, og navnlig ikke i Sønderjylland, da der var politisk agitationsstof i filmen. Selv om brodden var rettet mod kejsertidens Tyskland, ville filmen skade det gode forhold mellem Danmark og Tyskland, ligesom den ville virke uheldig i forhold til befolkningen syd for grænsen.

Censorerne havde haft særligt sagkyndige til at bedømme filmen, og pressen fik hurtigt opsnuset, at det drejede sig om udenrigsminister Grev Moltke fra Det radikale Venstre og justitsminister K.K. Steincke fra Socialdemokratiet. Sidstnævnte havde til avisen *Socialdemokraten* udtalt, at både han og udenrigsministeren samt forskellige embedsmænd havde set filmen, og der havde

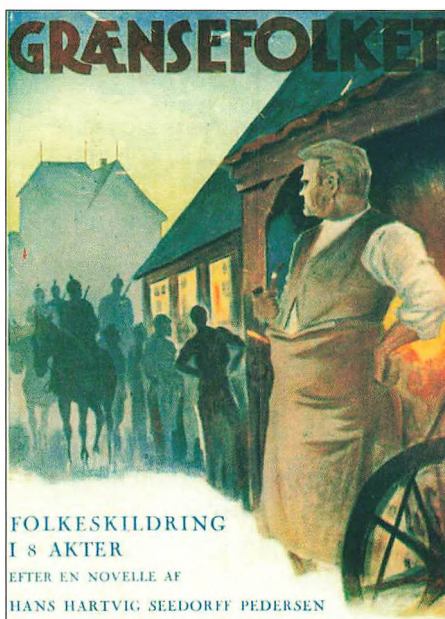
været enighed om forbuddet. Filmen ville kun gøre skade og sætte ondt blod. Filmen var altså blevet forbudt for ikke at skade den danske udenrigspolitik i forhold til Tyskland.

Filmcensur blev knæsat i lov om biografvæsnets ordning af 17.3.1922. Censorerne blev udnævnt af justitsministeren, og det blev slået fast, at *”Censuren ikke må godkende billeder, hvis forevisning ville virke forrående eller på andre måder moralsk nedbrydende”*. Der blev lovet nærmere regler, fastsat af justitsministeriet, men de var endnu ikke blevet lavet i 1925.

Ministeriel indblanding i filmcensuren var ikke noget nyt. Allerede under krigen var en amerikansk antitysk film blevet forbudt af udenrigsministeriet, uden om censuren. Da samme film, i beskåret udgave og godkendt af censuren, blev vist i 1922, udløste det en skrivelse til justitsministeren fra det tyske gesandtskab, hvorvidt det var muligt for regeringen, med loven i hånd, at forbyde film, der kunne virke krænkende på andre stater. Ministeren svarede, at muligheden ikke fandtes, men justitsministeren kunne altid, som øverste myndighed for biografteatervæsnets, gribe ind og forhindre offentlige biografvisninger.

Forbuddet skabte stort røre i de sønderjyske aviser og i den øvrige danske presse. Selv om ingen fra landsdelens presse havde set filmen, forhindrede det ikke, at man tog standpunkt til filmen ud fra nationalpolitiske synspunkter.

De københavnske dagblade, som havde set filmen, fokuserede i deres

Plakat fra filmen.

anmeldelser især på filmens eventuelle virkning på det sønderjyske publikum. Berlingske Tidende skrev, at *Grænsefolket* intet havde med det virkelige Sønderjylland under krigen at gøre. Filmcensurens dom havde den fordel, at en central episode i landets nyeste historie ikke blev offentligt banaliseret. Nationaltidende mente, at filmens livagtige beskrivelser af de voldsomme begivenheder kunne virke uheldigt på grænseegnens befolkning og sårende for det tyske mindretal. Kristeligt Dagblad kaldte forbuddet forståeligt. Filmen sigtede med meget grove, endog plumpe, midler direkte på at fremkalde national panikstemning. Ledsaget af nationale melodier ville den hurtigt bringe stemningen på kogepunktet i et letlevende publikum. Politiken fandt, at filmen kunne skabe irritation i tyske kredse ved

grænsen, man kunne ikke vide, hvilken stemning en offentlig forevisning ville medføre.

Dagen efter censurens afgørelse den 19. december skrev H.P. Hanssens avis Hejmdal, at de ikke kunne fælde dom, så længe man ikke havde set filmen; men allerede den 21. fik piben en anden lyd med et kraftigt forsvar for filmcensurens beslutning. Avisen havde, før filmen var færdigindspillet, stillet sig tvivlende, om den kunne give en ægte fremstilling af forholdene. Man mente, at Grænsfolket sandsynligvis ville blive skæmmet af fejl. Filmselskabet burde have rettet henvendelse til forskellige kredse i Sønderjylland for at sikre samklang med virkeligheden - en stikpille til flensborgmanden Andreas Grau. Man vurderede, at filmen ville piske lidenskaberne op, og det var ikke rimeligt at fremtvinge et tilbageskridt ved en filmforestilling, hvis na-

tionale værdi endog er tvivlsom for den ene part, men som kan virke op-hidsende og yderligere skabe adskillelse i de to nationers forhold.

I Flensborg Avis tvivlede man på, om forbuddet var velovervejet. I en klumme fra 20. december mente skribenten, at filmen ikke burde censureres ud fra politiske grunde, da dette kunne være et skridt hen imod presse censur. *"Føres filmcensuren fra det moralske over paa det politiske omraade, hvor man hidtil havde troet, der var meningsfrihed, hvorfor saa begrænse dette omhyggelige forsyn til biografteatrene alene?"* Linien blev fortsat i en ny klumme tre dage senere, af formodentlig samme forfatter, der til slut stillede spørgsmålet: *"Mon der her ikke er et manglende led i den politiske ytringsfrihed, i folkefriheden?"*

Haderslev Stiftstidende havde en lidt anden vinkel på spørgsmålet om filmcensur. Man udtrykte sin forbav-

Gårdejer Steffensen blev spillet af Elith Reumert. Sønneren Erik og hustruen Ane blev spillet af henholdsvis Karl Jørgensen og Clara Schønfeldt.

Da sønnen Erik vender hjem

selse over, at ministrene agerede filmcensurer. Man kritiserede den manglende armslængde mellem ministrene og censorerne og fandt det kritisabelt, at ministrene optrådte "alt for funktionærmæssigt" i forholdet til Tyskland. Forfatteren opfordrede til at slå koldt vand i blodet. "Det maatte være en noget skræbelig grænse, der kunne lide overlast ved en filmforevisning". Samme holdning havde Dybbøl-Posten, hvor Andreas Grau i en leder skrev, at folk i grænselandet ikke var så sensible, at forholdet til tyskerne blev skadet af en filmforestilling.

Allerede i august 1925 var det tyske mindretals aviser begyndt at rapportere om Grænsefolket. Begejstringen var til at overse. Filmen blev omtalt som propagandafilm, makværk, tendensfilm, hetzfilm. Uden at have set filmen kunne Apenrader Tageblatt alligevel berette om stærkt tysk-

fjendtlige scener og forvrængede skildringer af virkeligheden. Selv om bladet var tilfreds med forbuddet, pointerede man, at forbuddet ikke var besluttet på grund af ridderlighed over for Tyskland og tyskerne, men ud fra gustent taktisk overlæg, bl.a. hensynet til det danske mindretal i Sydslesvig og eventuel misstemning i det tyske mindretal.

I 1927 blev *Grænsefolket* igen indleveret til godkendelse af censuren. Ifølge Hejmdal havde Schnedler-Sørensen forhandlet med forskellige sønderjyske mænd, deriblandt H.P. Hanssen, og derefter besluttet at foretage en række ændringer. Blandt andet var næsten alle mellemtekster blevet ændrede. Censorerne rådførte sig igen med andre autoriteter, og den 15. februar blev filmen godkendt, efter en forevisning for justitsminister Rytter og udenrigsminister Moltesen. Filmen havde premiere

ian stillet for en krigsret.

Scene fra retssagen mod Erik.

Fotos: Stillebilleder fra filmen.

søndag 21. marts i Arenateatret i København. Hejmdal rapporterede, at den fik enstemmig gode anmeldelser i hovedstadspressen. Grænsesfolket blev vist i de fleste sønderjyske biografer. En af undtagelserne var Aabenraa Teater, hvor den i stedet blev vist som lukket forestilling for medlemmer af Frederiksklubben og Folkeligt Samfund. Neue Tondernsche Zeitung kvitterede behørigt for biografdirektørens nationale taktfølelse.

Premieren i Sønderjylland medførte heftig polemik i aviserne. Man var stort set kun enige om at rose de smukke landskabsbilleder fra Als. Debatten gik især på filmens forhold til virkeligheden.

De danske blade var positive uden at være overstrømmende. Filmen gengav forholdene så skånsomt som muligt. Haderslev Amts Tidende kaldte den fuldstændig uskadelig, der var intet ophidsende, selv for de sarteste tyske nerver. Skulle nogen have grund til kritik, var det danskerne. Man påpegede, at mange amtsforstandere var meget værre end skildret i filmen. Publikums reaktion på filmen blev ikke omtalt. Den tyske presse førte en kraftig kampagne mod filmen, som blev kaldt en blan-

ding af Hedwig Courths-Mahler og Valdemar Rørdam. Man forsøgte at bære ved til det bål, der var blevet antændt af Cornelius Petersens selvstyrebevægelse. Virkelighedsskildringen blev kaldt latterlig, man kritiserede især grove overdrivelser i beskrivelsen af amtsforstanderen, der ydermere blev tillagt kompetencer, der ikke hørte til embedet. Et andet punkt var, at de tysksindede beboere blev totalt overset. *Grænsesfolket* skulle ophidsede den lokale befolkning mod Tyskland og tyskerne. Apenraader Tageblatt tordnede: *“Die Veröffentlichung eines derartig einseitig und auf scharfe Feindlichkeit gebauten Films in diesen Moment, wo alles zur Beruhigung der Verhältnisse getan werden müsste, ist ein schwerer Fehler”*.

Grænsesfolket udløste ingen nationale reaktioner blandt publikum. Da filmen var udspillet i biograferne, gik den i glemmebogen. Landbrugskrisen fortsatte, og den næste bondebevægelse ventede lige om hjørnet. Begge udgaver af filmen eksisterer desværre ikke længere, men Seedorf Pedersens tekst er tilgængelig i få danske biblioteker, så det er stadigvæk muligt at danne sig et indtryk af filmen. ■

Jørn Buch holder måned for måned øje med udviklingen i det sønderjyske/slesvigske grænseland og viderebringer historier fra områdets aviser.

Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne holdninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Den 11.11. kl.11

Våbenstilstandsdagen

Den 11. november 2018 kunne hele Europa markere 100-års dagen for afslutningen af 1. Verdenskrig - Den Store Krig. For første gang deltog en tysk kansler ved en ceremoni i Compiègne i den berømte jernbanevogn, hvor det hele foregik i 1918. Ingen kunne vel være mere kompetent til at deltage end netop den tyske kansler Angela Merkel sammen med den franske præsident Macron.

Men traditionen med at markere årsdagen for afslutningen af krigen er af forholdsvis nyere dato fra de dansksindede sønderjyders side, skriver dr.phil. Lars N. Henningsen i en sædvanlig fremragende kronik i Flensborg Avis den 10. november 2018. Henningsen kan berette, at tyskernes *Totensonntag*, hvor man mindedes de faldne i krigene, i 1922 blev flyttet til foråret, da man mente, at Totensonntag lå for tæt på den 11.11. - våbenstilstandsdagen. Fra 1925 blev den kaldt for *Volkstrauertag*, til minde om alle de døde solda-

ter i tidens løb. Først i 1952 blev den af staten en officiel mindededag.

De dansksindede deltog dog ikke i de tyske mindedage. Her mindedes man de danske faldne på Allehelgensdag, skriver Henningsen videre - i vore såkaldte moderne tider kaldet *Halloween*.

Traditionen med Totensonntag opstod i Prøjsen i 1816 som en hyldest til de faldne under Napoleonskrigene, hvis afslutning af prøjserne blev kaldt for Befrielseskrigene.

Da Hitler kom til magten i 1933, blev Volkstrauertag snart til Heldengedenktag i 1934. Også det tyske mindretal blev grebet af det nye syn på, hvordan man skulle mindes de døde efter 1. Verdenskrig med store kransenedlæggelser og hagekors.

Det fik, skriver Henningsen videre, en række dansksindede krigsdeltagere til på et møde på Hotel Frej i Christiansfeld at oprette den berømte forening DSK - Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere. Denne nye forening erklærede den 11. november for *vor Frihedsdag* og gennemførte den første danske markering af Våbenstilstandsdagen den 11.11. i 1937 i Aabenraa. Herefter opfordrede man til, at alle danske mindsten om krigen skulle udsmykkes hvert år i de forskellige sogne. Og denne smukke tradition holdes der stadig fast ved.

Revolution i 1918 - da Sønderjylland var republik

Til gengæld er der ikke det store kendskab til den revolution i Sønderjylland, som i novemberdagene ligesom i det øvrige Tyskland i 1918 ikke alene afskaffede det tyske kejserdømme, men også støttede en folkeafstemning i Nordslesvig og forberedte indførelsen af den første tyske demokratiske republik med Weimarforfatningen. Men det har H.E. Sørensen på fornem vis gjort rede for i to kronikker i Flensborg Avis 13.-14. november, hvor han tager udgangspunkt i revolutionen i Skærbæk.

Det tyske mindretals avis Der Nordschleswiger har ligeledes haft en serie på ti store artikler om revolutionen, der overalt i Tyskland - og dermed også i Nordslesvig - oprettede de

såkaldte *Arbejder- og Soldaterråd*, på landet *Soldater- og Bonderåd*. Alle byer og sogne i Nordslesvig blev ramt af denne bevægelse, som i eftertiden har fået en helt forkert historie, bl.a. fortælles der i Der Nordschleswiger den 3. december 2018, at repræsentanter for CDU og FDP i 1982 ikke ville deltage i indvielsen af et mindesmærke for de faldne i Kiel i 1918. Det er et vidnesbyrd om store splittelser i det moderne tyske samfund.

H.E. Sørensen fortæller om revolutionen i Sønderborg og Tønder, men lægger hovedvægten på forholdene i Skærbæk. Han får fortalt, hvorledes Arbejder- og Soldaterrådet i byen er med til at sikre amnesti for mange soldater, der var flygtet til Danmark fra krigens rædsler. Man udstedte pas til borgere, der ville rejse til Dan-

Mindesmærket i Kiel for matrosopstanden i 1918.

Foto: Michael Staudt, Der Nordschleswiger.

mark. Men det allervigtigste var, at Rådet sørgede for, at der var fødevarer til alle. Arbejder- og Soldaterrådene sørgede desuden overalt for ro og orden i det kaos, der var opstået i kølvandet på afslutningen af 1. Verdenskrig. De var ganske fredelige folk, men er i den danske nationale eufori omkring Genforeningen blevet en overset historie.

Eurojust må opgives i år

Eurojust blev oprettet i 2002 for at bekæmpe grænseoverskridende kriminalitet, skriver Morgenavisen Jyllands-Posten den 19. november og tilføjer, at det kan opfattes som en slags anklagernes pendant til politisamarbejdets Europol. Eurojust's hovedsæde ligger i Haag. Danmark var i 2017 røget ud af samarbejdet pga. den danske folkeafstemning i 2015, hvor danskerne stemte nej til en ændring af retsforbeholdet. Men på trods af afstemningsresultatet fik den danske regering en foreløbig særaftale med EU. Det kan måske ikke længere lade sig gøre, når denne særaftale udløber i slutningen af 2019.

“Eurojust spiller en central rolle i bl.a. koordineringen af grænseoverskridende efterforskninger” siger justitsminister Søren Pape Poulsen til Jyllands-Posten og fortsætter, at det derfor *“er helt centralt, at vores anklagemyndighed fortsat har et effektivt samarbejde via Eurojust”*.

Avisen giver en række eksempler på store sager, hvor de danske myndigheder har fået afgørende hjælp via Eurojust, f.eks. i sagen om den famøse udbytteskat, hvor den dan-

ske statskasse er blevet svindlet for over 12.7 milliarder kr. De danske myndigheder forsøger dog igen at få en fornyet tilladelse til at deltage i et samarbejde, som er så vigtigt, hvis man vil bekæmpe grænseoverskridende terrorisme og anden kriminalitet. Jeg vil mene, at det strider mod enhver form for sund fornuft, at så mange danskere - som ellers er imod kriminalitet og terrorisme - stemte nej til dette EU-retslige samarbejde i 2015.

Evolutionslæren usolidarisk og promiskuøs

En præst ved Sct. Marie Kirke i Sønderborg har i sognets kirkeblad skrevet om *Evolutionslærens etiske bivirkninger* og kalder i artiklen om Darwins evolutionsteori denne for usolidarisk, egoistisk og promiskuøs, skriver Morgenavisen Jyllands-Posten den 11. november. Avisen har ikke formået at få et interview med præsten Mads Jakob Jakobsen, som tidligere selv har erklæret, at han tilhører den *konservative flok*.

Præsten er af en tidligere kollega blevet beskyldt for at drive amerikansk bibelfundamentalisme. Men man kan spørge, om det ikke er et forhold mellem præsten og hans menighed? Der åbenbart har accepteret, at deres præst har sådanne totalt reaktionære og uvidenskabelige principper, når han hævder, at *evolutionslæren er blevet religion*.

Biskoppen har ganske vist foreslået præsten, at han burde læse op på forholdet mellem naturvidenskab og teologi, hvad præsten har afslået. Men det har til gengæld fået 44 an-

dre præster til i et åbent brev i Kristeligt Dagblad at protestere mod biskoppens *genopdragelse*. Men betyder ordet biskop netop ikke opsynsmand eller tilsynsmand? Betyder det ikke, at biskoppen netop skal bekymre sig om, hvad det er præsterne siger og gør? Jeg synes, at det er på tide, at flere biskopper vågner op og følger med i, hvad det er for nogle præster, vi har nogle steder i den danske Folkekirke.

Genforeningssten fredes

Grænseforeningen foreslog for nogen tid siden, at man skulle frede alle genforeningssten. Det var på baggrund af, at den statslige myndighed Slot- og Kulturstyrelsen blot ville frede nogle udvalgte sten. Det fik Grænseforeningens fornuftige for-

mand Jens Andresen til at skrive en kronik i Kristeligt Dagblad, fortæller Flensborg Avis. Jens Andresen argumenterede for det helt selvfølgelig, at alle genforeningssten burde fredes. Han mener, at disse genforeningssten "*samlet set er Danmarks mest originale bidrag til europæisk monumentkultur. Genforeningsstenene udtrykker danskernes glæde over Genforeningen, siger han videre, lokal virkekrang og national fællesskabsfølelse (...) som gør dem unikke som monument over en af de vigtige begivenheder i Danmarkshistorien*".

Hvor har Jens Andresen ret. Når man f.eks. kommer til Frankrig, kan man i Compiègne se de mest forfærdelige og hævnerrige monumenter om afslutningen af 1. Verdenskrig, som er med til at fastholde fjendebil-

Genforeningstenene fredes. Billedet viser tilhugningen af genforeningstenen i Genner.

Foto: Ukendt fotograf, Museum Sønderjylland.

lederne. Genforeningsstenene i Danmark er derimod en stille og beskedent glæde over en af de største begivenheder i vort land og vor landsdel.

En af dem, der har været med til at fastholde mindet om de mange genforeningssten - i Nordslesvig, men også i kongeriget - er Ingolf Haase. Han skrev for nogle år siden en fin bog med billeder af de mange sten, så han synes selvfølgelig, at det er en god idé, at kulturminister Mette Bock i november endelig gik med til, at alle sten skal fredes. Det manglede da også bare - hvad har man ellers en kulturminister til? Godt nok har hun være mere optaget af besparelser mange steder, men her har hun endelig mandet sig op. Tak!

Der er i alt 650 genforeningssten i Danmark.

Ny skoledirektør

Det tyske mindretal har ved årsskiftet fået en ny skoledirektør. Hun hedder Anke Tästensen og afløste Claus Die-drichsen som leder af det tyske mindretals 15 skoler, heraf et gymnasium i Nordslesvig, skriver avisen Der Nordschleswiger. Tillykke med jobbet!

I en samtale med Flensborg Avis den 26. november, altså inden hun tiltrådte som skoledirektør, gør hun rede for nogle forhold i det tyske mindretals skoler, som er blevet af-dækket via en ph.d.-afhandling fra UC Syd, hvoraf det fremgår, at mange elever i de tyske skoler kommer fra hjem, hvor det tyske sprog ikke er modersmålet. Det skal skolerne tage hensyn til, selv om skolernes under-

visningssprog selvfølgelig er tysk. Derfor er det gældende sprogkoncept forældet, siger Anke Tästensen, så det skal der ændres på. Lærerne skal lære at håndtere, at eleverne vokser op med to sprog, og lærerne skal udvikle deres kompetencer gennem kurser på Center for Mindretals-pædagogik på UC Syd, fortæller hun til avisen.

Det nye sprogkoncept skal implementeres i slutningen af 2019, men udviklingen af konceptet er allerede i fuld gang - for de danske skoler i Sydslesvig, men altså også for de tyske skoler i Nordslesvig.

Jørgen Bruhn - det gode skib

I 1858 blev der på det gamle træskibsværft på Kalø søsat et nyt handelsskib med navnet Jørgen Bruhn, som var blevet bestilt af den Aabenraa'ske storreder *Jørgen Bruhn*. Det skib er i løbet af tre år blevet omformet til en flot model, der er næsten to meter lang. Men museet i Aabenraa, som ellers er Museum Sønderjyllands museum for handel og søfart i Nordslesvig, har åbenbart ikke været interesseret i modellen, skriver Der Nordschleswiger den 30. november. Det gode modelskib Jørgen Bruhn blev derfor i stedet afsløret på Folkehjem med shantikor - og champagne? Formanden for Museum Sønderjyllands vennekreds i Aabenraa, Else Runge Petersen, håber, at modellen kan få en plads på et nyt museum.

Tegningerne til det originale skib havnede i sin tid først i Boston og til sidst i Hamborg, hvor de blev ødelagt under 2. Verdenskrig, men hel-

Modellen af skibet *Jørgen Bruhn* kan ses på Folkehjem.

digvis var der allerede i 1858 studenter, som skulle øve sig, så derfor er det en kopi, modellen er blevet lavet efter - og denne kopi er fundet på en antikmesse i Rødekro.

Historien fortæller desværre ikke, hvad der skete med den originale fregat *Jørgen Bruhn*.

Vestager sætter strøm på

EU-kommissær Margrethe Vestager har afgjort, at det tyske el-net-selskab TenneT's begrænsninger af danske el-producenters muligheder for at sende strøm over den dansk-tyske grænse skal være slut. Fremover er TenneT forpligtet til at åbne for mindst 75 % af kapaciteten. Men TenneT har allerede åbnet sit net til det ønskede niveau, da selskabet var klar over, at EU var på vej med et krav.

Det er EU-kommissionens mål at

gøre det europæiske energimarked mere konkurrencepræget og integreret for at lette EU's overgang til rene og vedvarende energikilder, skriver Jyllands-Posten den 8. december og tilføjer, at TenneT har givet udtryk for, at kommissionens beslutning bliver anset for en fornuftig midlertidig løsning.

Det lader til, at den danske Jernlady har slået til igen - og dermed demonstreret, at hun burde blive den næste formand for kommissionen. Hun er langt fra den konservative og bureaukratiske Junker. Vestager har derimod demonstreret, at hun er i stand til at rydde op i de multinationale selskabers privilegier og misbrug af det europæiske projekt.

Det danske mindretal provokerer
Kulturminister Mette Bock kritiserede

i et læserbrev i Flensborg Avis den 2. januar det danske mindretal for ikke at være tilfreds med en fremskrivning af de danske tilskud med 0,9%, når der i Danmark skal spares 2% i forbindelse med de såkaldte omprioreringsbidrag.

Det har fået Sydslesvigudvalgets formand Anni Matthiesen til at kritisere sydslesvigerne for ikke at "tænke fremad i forhold til, hvor det kan effektiviseres", udtaler hun til Flensborg Avis den 5. januar og fortsætter: "vi ved, hvordan det fungerer i Danmark i de her år, og det kan virke provokerende, hvis man er utilfreds med fremskrivningen på 0,9 %". Anni Matthiesen giver desuden udtryk for, at "hun godt kan finde områder, hvor sparekniven slippes løs". Men hun giver ingen eksempler, og jeg ved ikke, hvor det står skrevet, at man blot ukritisk skal rette ind efter den gældende regerings meninger og holdninger - det ville dog være et utåleligt tyranni! Men hun bakkedes selvfølgelig op af generalkonsul Kim Andersen.

Anni Matthiesens udfald har fået en læserbrevsskribent til den 10. januar at fremhæve vigtigheden af Sydslesvig som en national-kulturel front og bro, som der ofte tales om i søndagstalerne om grænselandet. Og han beklager, at de fleste sydslesvigske danske studerende bliver i Danmark til gavn og glæde for moderlandet i stedet for at vende tilbage og være med til at udvikle Sydslesvig.

Det danske mindretals ledende figurer fra SSF, SdU og SSW beklager i et læserbrev samme dag, at det er en misforståelse, at mindretallet ikke

er taknemmeligt, tværtimod skriver de: "er vi meget bevidste om og taknemmelige for, at det danske mindretal er blevet fritaget for omprioreringsbidraget". Således er de danske organisationer faldet til patten. Men de danske politikere tåler åbenbart ikke kritik af almindelige borgere - omprioreringsbidraget er en politisk afgørelse, som man dog ikke behøver at være enig i - jeg er det i hvert fald ikke.

Skolelukninger i Sydslesvig - strukturdebat

Det er et afgørende led i et mindretal at have et godt skolevæsen - uden skoler ingen mindretal. Derfor har der været en til tider meget opihidset debat i Sydslesvig om evt. lukning af flere skoler, skriver Flensborg Avis i en række artikler fra november-december. Den altid afbalancerede Jörg Petersen fra Eckernförde skrev den 6. december, "at lukke en dansk skole er ensbetydende med at lukke det danske mindretal på stedet. Derfor, skriver han videre, må det ikke alene ligge i Dansk Skoleforenings kompetence (...) at lukke mindretallets arbejde og eksistens efter eget behov". Men i Sydslesvig har det danske mindretal ikke et fælles overordnet ansvarligt organ.

Jörg Petersens bekymring kom efter flere større møder i Sydslesvig om skolestrukturen. Den 20. november fortalte skoledirektør Lars Kofoed-Jensen på Sydslesvigsk Vælgerforenings hovedstyrelsesmøde i Büdelsdorf, at skoleforeningen anbefalede at lukke fire skoler bl.a. pga. økono-

miske udfordringer, men også fordi skolernes "pædagogiske miljøer kan blive for små til at levere den pædagogiske kvalitet, vi gerne vil have i fremtiden".

Det er således den evige konflikt mellem økonomi, struktur og pædagogik, mellem skolernes funktion i det lokale område i forhold til det moderne samfunds krav til indholdet af skolens dagligdag - og dens funktion i det demokratiske system.

Den 20. november kunne et flertal af forældre stemme for en resolution, som udtrykte ønsket om at bevare alle skoler. Men de har ikke et ansvar for hverken økonomi eller pædagogik

Tysk skole smider elev ud

I november blev en lærer dømt for vold mod flere elever på *Ludwig Andresen Schule*, den tyske skole i Tønder. Det fik en forældre til at kritisere skolens ledelse i en udtalelse til JydskVestkysten, da hun var "forarget over ledelsen og dens håndtering af sagen. Hvis ledelsen havde reageret på advarsler fra os forældre for et år siden, kunne dele af sagen være undgået", sagde hun.

Kort tid efter fik moderen til barnet et brev fra skolen om, at hendes barn ikke længere kunne gå på skolen pga. moderens udtalelser. "Når man er forælder på en fri grundskole, er det nødvendigt at udvise loyalitet overfor skolen", stod der i brevet, "ligesom det er

Ludwig Andresen Schule i Tønder. En forældreklage har medført, at barnet ikke længere er velkommen på skolen.

Foto: Thomsen, Der Nordschleswiger.

Det dansk-tyske mindretals model er kommet på den tyske UNESCO-kommissions liste over immateriel kulturarv.

nødvendigt at bidrage til et positivt samarbejde. Efter skolens opfattelse er dette ikke muligt, når du vedbliver at kritisere skolen i medierne”.

Skolens formand Jesper Jessen har til avisen den 15. december beklaget formuleringen i brevet. Men skolen fastholder, at eleven ikke længere kan gå på skolen.

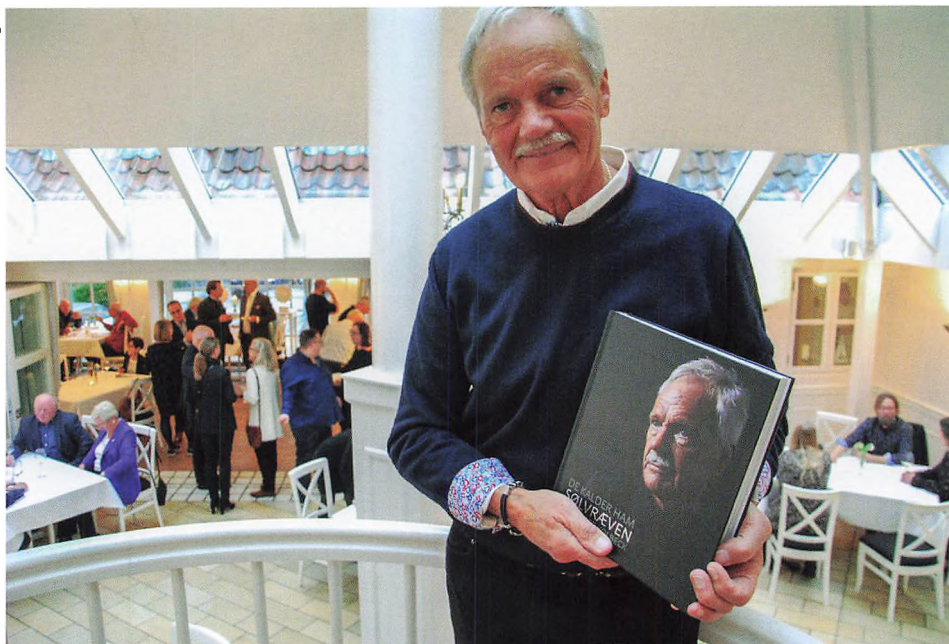
Mindretalsmodel som tysk kulturarv

På baggrund af konflikterne i det danske mindretal og skolesagen i det tyske mindretal i Tønder er det interessant, at det dansk-tyske grænse-lands mindretals model er kommet på den tyske UNESCO-kommissions liste over immateriel kulturarv. Det bliver omtalt både i Der Nordschleswiger og Flensborg Avis den 12. december som en slags julegave. Man har begrundet det med, at modellen er et forbillede for det fredelige sam-

liv mellem forskellige kulturer i en grænseregion. Det har desuden været vigtigt, at aktiviteterne i mindretallene på forbilledlig vis bæres af foreninger og organisationer, og at det frivillige arbejde i mindretallet er et vigtigt bidrag til demokratiet.

Det er det danske og det tyske mindretal, som i fællesskab har søgt om denne anerkendelse. Det tyske mindretals sympatiske leder Hinrich Jürgensen erkender dog, at det ikke altid har været så ideelt. *“For de yngre generationer”,* udtaler han, *“forekommer fordums voldsomme og uforsonlige konflikter uvirkelige”.* Og deri har han ret. Det har taget flere generationer at nå dertil efter delingen af Sønderjylland i 1920, som skabte de to mindretal på hver sin side af grænsen.

Og vedr. begrebet model så kan det måske være på sin plads at understrege, at der i realiteten er tale om to forskellige modeller for, hvor-

Jens Peter Kolbeck med sin bog *De kalder ham Sølvræven*.

dan henholdsvis Tyskland og Danmark behandler sine mindretal. Det tyske mindretal får ikke særbehandling, i modsætning til det danske mindretal i Sydslesvig, i delstaten Slesvig-Holsten. Nu er det de to mindretals næste ønske at komme på UNESCO's liste over verdens kulturarv - den tyske er ikke nok. Men det første skridt er taget - tillykke!

Sølvræven

Den internationalt anerkendte mesterkok Jens Peter Kolbeck har udgivet en erindringsbog, skriver avisen Der Nordschleswiger den 16. januar og tilføjer, at bogen åbenbart også indeholder - ja, heldigvis - en række af mesterkokkens opskrifter. ■

Kolbeck blev i sin tid uddannet på den berømte 3-stjernede Michelin-restaurant *Auberge de l'III i Illhausern* i Alsace, hvor brødrene Haeberlin residerede. Den ene af brødrene, Jean-Pierre Haeberlin, var tysk soldat i Danmark under Besættelsen. Da Tyskland i juni 1940 erobrede Frankrig, indlemmede Hitler Alsace i Tyskland, hvorved de unge mænd blev værnepligtige tyske soldater - præcis som de dansksindede sønderjyder under 1. Verdenskrig.

Kolbeck har modtaget et utal af ordener og anerkendelser for sit virke og deltog bl.a. som den danske repræsentant, da den amerikanske præsident Reagan havde inviteret over 1.000 gæster til Det Hvide Hus. Tillykke med bogen! ■

KOM OG VÆR MED I ET GRÆNSELØST FÆLLESSKAB

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem i Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt Grænsen, et magasin om mindretal, sprog og kultur, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa

Andreas Brandenhoff • a_brandenhoff45@hotmail.com • tlf. 7464 6502

Haderslev

Peter Popp Andersen • kapopp@outlook.dk • tlf. 7456 2277

Sønderborg

Kirsten Fanø Clausen • kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder

Marie Stamp • stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødding - Vejen

Hans Harald Sørensen • hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn

Henning Haugaard • haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

www.graenseforeningen.dk

GRÆNSEFORENINGEN
FOR EN ÅBEN DANSKHED

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Forårsforedrag hos Museum Sønderjylland

Af museumsinspektør Lisette Juhl Hansen

UD OVER NYE SPÆNDENDE udstillinger om kunst, kniplinger og fotografier af Tøndermarsken kan du i løbet af foråret hos Museum Sønderjylland også opleve interessante foredrag om både arkæologi, kunst og historie. Her præsenteres et udpluk.

Den 19. marts kan du i Haderslev opleve museumsinspektør Ejvind Hertz fra Museum Skanderborg fortælle om de arkæologiske udgravninger i Alken Enge i Østjylland. Arkæologerne har i området fundet et stort antal menneskekogler, der fortæller historien om et voldsomt slag i jernalderen og menneskeofringer i offermosen.

Med udgangspunkt i udstillingen *Kvindernes surrealisme* kan du også opleve foredrag om de kunstnere, der har bidraget til udstillingen. Den 20. marts kan du høre om den danske kunstner Rita Kernn-Larsen, der i sin kunst udforskede surrealismen, kvinden og kroppen og indskrev sig i den internationale kunsthistorie. Foredraget holdes af museumsinspektør Søs Bech Ladefoged, der igen kan opleves den 10. april, hvor hun fortæller om den norsk/amerikanske kunstner Elsa Thorensen, der også blev en del af den danske gruppe af surrealistere. Thorensen kom dog til at stå i skyggen af sin mand kunstneren Vilhelm Bjerke-Petersen, selvom hen-

des værker vidner om en markant kunstners arbejde. Begge foredrag kan opleves på Kunstmuseet i Tønder.

Foråret byder også på en række historiske foredrag. Den 26. marts fortæller museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensen i Tønder om de luksusforordninger, der regulerede hvilke materialer, der måtte benyttes i forskellige stænders klædedragter. Således var bl.a. kniplinger en luksusartikel, som kun var forbeholdt de rigeste i samfundet i 1500-1800-tallet.

Den 25. april kan du i Tønder også opleve museumsinspektør Henrik Harnow fortælle om den sønderjyske infrastruktur før og efter 1920. Der vil især være fokus på jernbaner og havne, men også udviklingen af vejnettet i Sønderjylland.

Hen over foråret kan du også høre om sønderjydernes liv i 1960'erne og 1970'erne til foredrag, hvor du også selv får mulighed for at fortælle om dine oplevelser fra perioden. På museets afdelinger i Sønderborg, Tønder og Haderslev kan du høre historier fra udstillingen *Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne* og fra sønderjyder, der selv oplevede tiden. Hvert foredrag afsluttes med, at vi giver mikrofonen fri, så du kan fortælle din historie. ■

Museum Sønderjylland

Udstilling (U), Arrangement (A), Foredrag (F), Omvisning (O), Vandring (V)

Arkæologi Haderslev

12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Hverdag (U)
19. mar. 2019 Hær og efterkrigsritual i jernalderen - de dræbte krigere i offermosen Alken Enge i Illerup Ådal (F)
11. apr. 2019 Min ungdom i 1960'erne og 1970'erne (F)

Højer Mølle

12. mar. 2019 Tøndermarsken - et landskab bliver til (V)

Kulturhistorie Aabenraa

12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Musik (U)

Kulturhistorie Tønder

12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Bolig (U)
14. mar. 2019 Will the circle be unbroken? Tønder Festival fra begyndelsen til I dag (F)
21. mar. 2019 Derfra hvor vi stod - Hvor stod du? (F)
26. mar. 2019 "Hvide og sorte kniplinger, som her i Landet gøres ..." om luksusforordninger i Danmark (F)
28. mar. 2019 De slesvigske byer 1500-1800 (F)

Kunstmuseet Brundlund Slot

18. nov. 2018 - 31. mar. 2019 Vores kollektive hukommelse - Gitte Kath's værksted 1976-2018 (U)
18. nov. 2018 - 28. jul. 2019 Old News - Nye værker fra Guldalderen (U)

Kunstmuseet i Tønder

24. nov. 2018 - 1. sep. 2019 First Movers (U)
2. feb. 2019 - 2. jun. 2019 Kvindernes surrealisme (U)
20. mar. 2019 Rita Kernn-Larsen: En international ener (F)
6. apr. 2019 - 1. sep. 2019 Henrik Saxgren - Tøndermarsken (U)
10. apr. 2019 Elsa Thoresen: En genopdaget surrealist (F)

Sønderborg Slot

28. mar. 2019 Derfra hvor vi stod - Hvor stod du? (F)

Læs mere om museets aktiviteter på www.msj.dk

Ærøs glemte slesvigske fortid

Af museumsleder Kim Furdal, Ærø Museum

ÆRØ ER DET LILLE designproblem mod øst, som knapt kan komme med på kortene over hertugdømmet Slesvig. Øen blev del af hertugdømmet Slesvig senest 1439. Til gengæld er der ingen tvivl om, at Ærø 1. april 1867 blev del af kongeriget Danmark.

På Ærø blev indlemmelsen i 1867 en ren statslig proces, uden ærøboerne blev spurgt til råds. Måske var ærøboerne heller ikke så varme på en indlemmelse i Kongeriget. I 1848 bekendte en folkeforsamling på Ærø sig som slesvigere og danske, men ytrede intet ønske om en tættere tilknytning til Danmark. Ved indlemmelsen blev Ærø administrativt lagt ind under Svendborg Amt med Svendborg som nærmeste større købstad på Fyn.

Efter 1867 blev øens tilknytning til hertugdømmet snart glemt. Øen opfattes mere som del af Det Sydfynske Øhav, og ærøboerne orienterer sig mod Fyn og Langeland. I dag kommer det som en overraskelse for mange, at øen 1439-1867 delte skæbne med resten af hertugdømmet Slesvig. Dette til trods for at Ærø inden for områder som f.eks. byg-

ningskultur, mad og dialekter har tætte bånd til Als og resten af Sønderjylland.

På Ærø er den slesvigske fortid ikke blevet overeksponeret i den historiske litteratur. Man har i stedet vendt sig imod de dele af øens historie, som ligger efter 1867, og kulturhistorien med søfart og landboreformerne som markante undtagelser. Det er først inden for de sidste årtier, at Ærøs sønderjyske historie har fået en mere fremtrædende placering ikke mindst formidlet gennem historien om Hertug Hans den Yngre og Søbygaard.

Ærø er ikke glemt i den sønderjyske historieforskning, men øen træder først ind på scenen i forbindelse med Hertug Hans den Yngre eller øens rige søfartshistorie. Formentlig fordi øen ikke rummer de store bidrag til den nationale historie. Sønderjysk Månedsskrift bragte i 1966 to artikler om Ærø i forbindelse med en historisk udflugt til Ærø, men i øvrigt har Historisk Samfund for Sønderjylland ikke særskilt beskæftiget sig med Ærø, før bladet i 2016 bragte et temahefte om Ærø.

